

Mohai V. Lajos

Minden megemelkedik

Mándy Iván varázsa

„Honnan jött ez az ember? Miféle tájakról? Miféle szobákból? Mit hurcol magával? Az biztos, hogy semmitől se akar megszabadulni. Nagyon is vigyáz a poggyászára. Mindarra, amit évek során összegyűjtött” – az *Egy képaláírás* című novellában olvasható ez az önjellemzés; a rövid tárcanovella az *Új Írás* című folyóirat *Pályám emlékezete* sorozatában jelent meg 1976-ban, ahol magyar írók önvallomásai kaptak helyet. Mándy Iván ez idő tájt már jelentős író, jelentős művekkel, kiérlelt poétikával és világképpel a háta mögött; megítélesem szerint a legjobb formáját a hatvanas-hetvenes években „hozta”. Addigra már minden készen volt; addigra már minden megemelkedett a művészetében; ez a néhány mondat, amelyet főntebb idéztem „pályája emlékezetéből”, jól illeszkedett emberi alkatához, mentalitásához és művészi fölfogásához. Szerénység, magabiztosság és munkaalázat jellemezte. Világlátásának meghatározó eleme az elégikusság; legmaradandóbb művének egyikében mégis gyilkosságra készülő fiúkat mutat be, akik tettük végrehajtása előtt, hidegvérrel egymásnak passzolgatnak a téren a vérfagyasztó *Egyérintő* (1957) című novellájában, mely gyöngyszem, időtálló remekmű, Csáth Géza *Anyagyilkosságának* méltó párdarabja. Születésének 100. évfordulóján érdemes megemlékezni a nagyvárosi periféria elégikus festőjéről, aki megmutatta a kültelkek „tájélményének” rangját a mi irodalmunkban. Prózaírói költészetének időtlen varázsa új fejezetet nyitott a magyar irodalomban.

(A helyszínek. Az alakok. Mándy tájai.)

Mándy Iván „tájélménye”, a nagyvárosi folklórból születő múlt, a szállodákban, tereken, kapualjakban, mozielőcsarnokokban, gangokon eltöltött gyermekkor messze nyúló emlékélménye, és ezen emlékélmények visszahatása, rámaródása az írói pályára. Mándy világában a jelen mindig a múltra irányul, és a múlt a jelenbe mutat. A hatvanas évek második felében írott műveinek egy csoportjára jellemző például a film és a mozi mítoszvilágának a jelenléte. A gyermekkori elvágódást filmsztárokkal megteremtő önéletrajzi ént a *Régi idők mozija* (1967) mutatja be, a mítosz utolsó fejezetét pedig, a kudarca és diadala fényében múlthatatlanul elvonult hőskort immár a középkorú elbeszélő, a hírlapíró Zsámboky nézőpontjából látjuk, aki a múlt történetzilánkjainak és

emlékforgácsainak rendezgetése közben a valósággal szemben folytonosan alulmarad (*Zsámboky mozija*, 1975). Az emlékezet költészete ez, amely lepergeti az idő múlását az olvasó előtt.

Tájaiban („*tájak, az én tájaim*”, mondja), minden elődjénél nagyobb erővel és elhatározással tudta megmutatni a nagyváros periferiáját, az odaszorult emberi közösséget, vágyaival, álmaival, elkopott, komor éghajlatával: az ázott falú, penyhedt szagú szállodák enteriőrjében, a dohányárudák „szivarfüstkeringőjében”, a körfolyosók, az erkélyek, a magukra maradt tárgyak, bútorok, szobák végtelen árvaságában. A külvárosnak, az Árusok terének, a Teleki térnek, a Kerepesi temető sírköveinek, a Józsefváros omló falú, foszlott kapualjainak – csak az ő szemével észrevett és megfigyelt – hangulatvilágításában jött létre Budapest kulturális emlékezetének egyik legmaradandóbb és összetéveszthetetlen tartománya; nem túlzás azt állítani róla, hogy önálló életet élő földrésze. És itt találunk rá Mándy életművének egyik „bölcseleti” kulcsmozzanatára: a „saját tájai” iránti hűségre – ez kölcsönöz életművének maradandóságot, ez művészetének máig ható tradíciója, költőien formált álma pedig nem holmi (általa is ellenszenvvel figyelt) „gennyes költői” próza, hanem a periféria olyan nagyszabású, stilárisan is európai szemhatárú költészete, mint hétszáz kilométerrel északnyugatra, Prágában egy világnagyságé, Bohumil Hrabalé volt és maradt.

Kik népesítik be Mándy tájait? Az ódöngő, siralmas alakok, a lepasszoltak, az esendők, az elesettek, a foghíjas járdák pocsolyáit kerülőgató, céltalanul csámborgó figurák, szívszorítóan esetlenek, az élehetetlenek, a meghunyászkodó kísértetalakok; azok, akiknek a sorsában az író az örök veszteseket látja; „*minden veszteség*” mondja valahol, de – mint a nagy előd, Krúdy Gyula is – amit mond, Mándy is *mindenhol mondja*. Hősei mégsem nézhetik csak úgy, hogy átgázoljon rajtuk az élet, mert ezt Mándy Iván nem engedheti meg; részvétvilágában a mi irodalmunk hőseivé váltak azok a Tisza Kálmán terén ácsorgó kisemmizettek, akiket maguk alá temetett a történelem; a külvárosi vagányok, akik a saját igazságukat mindenkitől megvédik; ők a zátonyra futott egzisztenciák, a lestrapáltak, az űzöttek – és mégis: az „álmodók”. Az olvasót szíven üti Mándynak ez a külvárosi, kültelki „portréfestészete”; egész életművében értük dobog a szíve.

(A pálya szélén)

Mándy hőseinek, mert magukra *maradtak*, az élethez szépségtapaszra van szükségük. Valamely „senki földje”-tájon, egy elhagyott téglagyár gödrében mésszel fölrajzolják a futballpálya girbe-gurba széleit; az elhagyott, kirabolt, deszkatribünös, földes pálya látszólag „irodalomtól” távoli terület. A pálya széle a grund is lehet. Mándynál az. A *Pál utcai fiúk*, a csupa kisbetűvel írt nemecek halála után ott maradt üres grundra Mándy szelíden rátalált. Birtokba vette. Mándy Iván a grundról tekint szét, erről a számára eltéveszthetetlenül személyes pesti tájról. Hangsúlyozottan pestiről. Másképp fogalmazva: a grund, Pest, a Józsefváros a haza képe Mándynál, a magyar történelem, amiért halni érdemes.

Elszántan, a figyelem és a megfigyelés erejével, kitartó fegyellemmel találta meg és jelölte ki egy egész költői univerzum helyét a magyar prózában: a „pálya szélét”. A *pálya széle* emblematisztikus hely, határokon kívül eső terület, mégis a világ közepe. Háttország. Megvesztegethetetlen erkölcsi erőt sugároz, bátorságot. A „pálya széle” példázat erejével nőtt bele a magyar irodalom világképébe. Megejtő egyszerűsége és fensége van, ahol a köznapi csodák és köznapi fantaszttikumok megemelik a szűkös és tompa lét fájdalmát.

A könyv, *A pálya szélén* (1963) hegycsúcs, az elbeszélő próza hazai (és európai) magaslatára; a kádári konszolidáció nyugtalan periódusának a vége felé született, a kirekesztettség, kiszorítottságnak gyötrő érzésével (a pálya szélének érzékletes metaforájával), amellyel a köznapi valóság szolgált Mándy és hasonló, polgári eszmevilágú nemzedéktársai számára. A futballhoz tartozó utalássor másra is rámutat Mándy életművében. Erre a futballnovellákat alapanyagul tekintő *Régi idők focija* (1973) című film a példa, ahol a foci mítoszvilágának halhatatlan figuráiból ikonikus mozihősök, legendák váltak. A film eszméje, varázsa abban foglalható össze, hogy valamennyi szereplő a Titánia nevű futballcsapatra tette föl az életét, mintegy eggyé vált a sorsával vagy a sorstalanságával. (Ahogy Mándy Budapest tájaival, mítoszaival.) A történet Minarik Ede/Csempe-Pempe köré szerveződik, akinek egyetlen akarata van, a csapat léte; valóságos hős, hiszen nagy eszmét tart életben, amihez nincs fogható a számára: a megmaradását, a fönntmaradását. A néző nem tehet mást: kudarcát elszenvedve erkölcsileg fölemelkedik vele. Minarik Ede/Csempe-Pempe küzdelme heroikus tett – az olvasót, mindenekelőtt a némafilmek sémáját fölhasználó, bravúrosan megoldott, groteszk elrajzolásával is önmagára, saját vágyára, szabadságélményére emlékezteti.

A pálya szélén és a többi futballnovella, közülük is a legismertebbek, a *Tizenegy dressz*, a *Tribünök árnyéka*, az *Előrevágott labda*, a *Tóth János mozija*, az egyszeri, de a folyamatosan megisméltlődő rekviem hatását nyújtja; tágabban és áttételesen: a mindannyiunkat lassacskán bekerítő múltó idó rekviemje szólal meg Mándy szűrt hangján. Ahogyan mindenhol, minden művében ez a hang szól, ez a szinte monológyszerű áradás, hiába a rövid vagy tört mondattan, hiába az elszálló mondatfoszlányok, kísértetneszek. Varázslat ez; ebben látom írói nagyságának erős vonását, irodalmi életművének maradáóságát, a magyar kultúrához való eredeti és mély hozzájárulást. Mándy érzékenysége mindenkor telt, pátosza őszinte és természetes, hűvösen szenvedélyes és eredendően józan.

Mándy Iván önmagához való hűsége példaadó a magyar irodalomban. Biztos pont, magaslati hely erkölcsi és művészeti értelemben.